

IVO ANDRIÇ • Sinan'ın Tekkesinde Ölüm

© 2015 The Ivo Andrić Foundation, Beograd, Serbia

İletişim Yayınları 2859 • Dünya Edebiyatı 263

ISBN-13: 978-975-05-2779-1

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. BASKI 2020, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Barış Özkul, Güneş Akkor

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Alois Schönn, “Saraybosna’da Pazar”, 1897

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Naci Ozansoy

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İVO ANDRIÇ

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm

ÇEVİREN *Müge Günay*

BARIŞ ÖZKUL'UN ÖNSÖZÜYLE

IVO ANDRIÇ 9 Ekim 1892'de Bosna-Hersek'te Travnik yakınlarındaki Dolac köyünde, orta sınıf bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta babasını kaybeden Andriç, teyzesinin yanına Vişegrad'a taşındı. İlköğrenimini burada tamamladıktan sonra 1903 yılında annesinin yanına döndü. Ortaöğrenimine Saraybosna'da başlayan Andriç, ilk şiirini on dokuz yaşında yazdı. 1913'te Zagreb Üniversitesi'nden Viyana Üniversitesi'ne geçiş yaptı. 1918'te şiirlerini *Ex Ponto* adlı kitabında derledi. Bu eserini 1920'de *Nemiri* (Huzursuzluklar) izledi. Eserlerinde, 20. yüzyılın başlarındaki Bosna'dan yola çıkarak tüm insanlığın sorunlarını işledi. Felsefe lisansının ardından 1924'te Slav kültürü ve edebiyatı alanındaki yüksek lisans öğrenimini tamamladı. "Osmanlı Yönetimindeki Bosna-Hersek'te Kültür Yaşamı" konulu doktora tezini verdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkesinin özgürlüğü için mücadele etti. Milliyetçi etkinliklerinden dolayı Avusturya-Macaristan yetkilileri tarafından bir süre gözaltında tutuldu. 1924 yılında Yugoslav Dışişleri Bakanlığında göreve başladı. Budapeşte, Madrid, Cenevre ve Berlin'de dış görevlerde bulundu. 1920-1930 yılları arasında hikâyelerini derlediği kitaplar yayımladı. İlk derlemesiyle Slav Kraliyet Akademisi Ödülü'ne layık görüldü. 1926'da aynı akademiye üye olarak seçildi. 1941'de Nazilerin Yugoslavya'yı işgal etmesiyle başlayan süreçte inzivaya çekildi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını yazarak geçirdi. Bu dönemde *Drina Köprüsü*, *Travnik Günlüğü* ve *Gospodica'yı* (Saraybosnalı Kadın) yazdı. Savaştan sonra *Nove pripovetke* (Yeni Hikâyeler, 1948) ve *Lanetli Avlu* (1954) adlı kitapları yayımladı. Bosna'nın tarihini anlattığı romanı *Drina Köprüsü* ile uluslararası üne kavuştu. 1949 yılında Yugoslavya Federal Meclisi'ne Bosna temsilcisi olarak seçildi ve Yugoslav Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yürüttü. 1961'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı ve bu ödül edebiyat dünyasında özel olarak *Drina Köprüsü*'ne verilmiş gibi kabul edildi. Aynı yıl Yugoslavya'da her sene verilen Hayat Boyu Başarı Ödülü'ne layık görüldü. 1975'te Belgrad'da hayatını kaybetti. *Ömer Paşa* ölümünden sonra, 1977 yılında yayımlandı.

İçindekiler

ÖNSÖZ / BARIŞ ÖZKUL	7
Vezirin Filinin Hikâyesi.....	9
Žepa Üzerindeki Köprü.....	61
Misafirhanede.....	71
Sinan'ın Tekkesinde Ölüm.....	87
Tırmanıcılar.....	101
1920'den Bir Mektup.....	147
Tek Başına Bir Ev.....	165
Ali Paşa.....	169
Bir Hikâye.....	185

ÖNSÖZ

BARIŞ ÖZKUL

Ivo Andriç, bu kitaptaki hikâyelerinin çoğunu 1950'lerin sonu ve 1960'larda yazdığından elinizdeki eserin bir geç dönem hikâyeler seçkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu son döneminde Andriç, Bosna'daki hayatı, Osmanlı sultanının İstanbul'dan tayin ettiği vezirlerin ve beylerin yöredeki Hıristiyan halkla (reaya) ilişkilerini hem Balkanlar'ın gündelik hayatından ayrıntılara odaklanmış bir zanaatkâr titizliğiyle hem de ancak usta bir romancıdan beklenebilecek sanatsal yetkinlikle ele alır. Temaları aynı olmakla birlikte renkleri karıştırmakta, nüansları vurgulamakta ustalaşmış bir olgun ressamın elinden çıkmadır bu anlatılar. Andriç, fiziksel ve simgesel katıştıran bir anlatım tarzı denemektedir: Vezir'in maiyetindeki filin yöre halkı açısından taşıdığı simgesel anlamlar kasaba çarşısındaki hayatın renkli akisleriyle beraber sunulurken "Fil" in somut fiziksel varlığı ile simgesel anlamları Balkan coğrafyasındaki insanların yaşantılarıyla buluşturulur: Dikkatli okur *Moby Dick*'teki balina ile Vezir'in fili arasındaki benzerliği hemen fark edecektir.

Andriç'in yöresel karakterleri ve Osmanlı Balkanları'na özgü sahneleri evrensel anlamlara, insana dair filozofça bir sorgulamaya açılır: Andriç, insanın kötülük ve kaos karşısında direnme, etra-

fındaki olumsuz şartları değiştirme becerisine inanır. Bu onun bir yazar olarak alametifarikalarından biridir. Tam da bu nedenle Andriç anlatılarında trajik ve karamsar sonlara nadiren rastlanır. “Tırmanıcılar” hikâyesinde Osaticalılar için “tırmanma arzusu”, toprağın daha kolay işlenebildiği, iyi hasat veren bir araziye ulaşmakla eşanlamlıdır. Müslümanların yanısıra yamacın tepesinde, kilisenin civarında yaşayan Hıristiyanlar da daha yüksek irtifalara çıkmaya çalışırlar. Tırmanışın fiziksel anlamı kadar zorluklar karşısında yılmamak, sebatkâr olmakla anlam kazanan simgesel içeriği de Andriç’in karakterlerine yoldaşlık eder. Darinka; akıl sağlığını yitiren Lesko’ya yıllarca sabreder ve sonunda hem Lesko’yu hem de kendini dönüştürmeyi becerir; Andriç’in “ekmek kadar iyi ve sıradan bir kadın” olarak tanımladığı irade timsali Darinka; Balkanlar’ın sıradan görünen kasabalı karakterlerinin iradeleriyle hiç de sıradan olmadıklarını gösterir.

“İnsana dair filozofça bir sorgulama” bir hareket noktası olarak ister istemez bir tür özcülüğü çağırıyor: İnsanın değişmez bir özü ve bu özü keşfedebilen yazarların olduğu klişesi.

Andriç’in Balkan coğrafyasından dünya okuruna sunduğu evrensel anlamlar; hikâyelerinde altını çizdiği irade vurgusu böyle bir özcülükten mustarip değildir. Andriç yarattığı karakterlerin zaman ve mekânla sınırlı olduğunun bilincindedir ve okura bu sınırları hissettirir. Ancak karakterlerini sınırlayan koşulların ve bu koşulların ötesindeki olanakların (ulusal, yöresel, etnik sınırların ötesinde varoluş olanaklarının) zenginliğini hatırlatarak bir pozitif gelecek ufku çizer. Bu, özcülükten ziyade bir ortak yaşam ütopyasıdır. Hikâyelerde Andriç’in ortak yaşam ütopyasının nüvelerini bulacaksınız.

Vezirin Filinin Hikâyesi

(Priča o vezirovom slonu)

I

Bosna'nın köyleri ve kasabaları hikâyelerle doludur. Akıl almaz olaylar kisvesi altında uydurma isimlerle maskelenmiş, çoğunluğu düzmece olan bu hikâyeler bölgenin, insanların ve çoktan yitip gitmiş nesillerin açıkça kabul edilmemiş, hakiki tarihini gizler. Bunlar Türklerin “öz be öz gerçek” dedikleri o Şark yalanlarıdır.

Bu hikâyeler tuhaf, gizli saklı bir hayat sürer. Bu anlamda Bosna alabalığına benzerler. Bosna'nın nehir ve derelerinde özel bir alabalık türü görülür; iki-üç büyükçe kıvılcıkla, iri olmayan, kara sırtlı bir balıktır bu. Beklenenden daha açgözlüdür fakat aynı zamanda beklenenden daha kurnaz ve hızlıdır, usta bir elin tuttuğu oltaya gözü kapalı atılır fakat bu sulara ya da bu balık türüne aşına olmayanlar tarafından yakalanmaz ve hatta görülmez bile.

Hikâyelerde de durum budur. Bir Bosna köyünde, bir tanesini bile doğru düzgün ya da sonuna kadar dinleyemedi senelerce yaşayabilirsiniz, ama mesela tesadüfen gecelediği-

niz bir yerde, bu bölgeye ve insanına dair çok şey anlatan hakikaten akıl almaz üç-dört hikâye duyabilirsiniz.

Bu tür hikâyelerin birçoğunu, Bosna'nın en akıllı insanları yani Travnik halkı bilir, fakat sahip oldukları varlıklardan ayrılmaya gönlü elvermeyenlerin en çok zenginlerin arasından çıkması gibi onlar da bu hikâyeleri nadiren yabancılara anlatır. Bu yüzden anlattıkları her hikâye başka birinin üç hikâyesine bedeldir. Onlara göre böyledir bu.

Vezirin filinin hikâyesi de işte bu tür bir hikâyedir.

Travnik halkı, eski Vezir Mehmet Rüştü Paşa'nın yerine başka biri geçtiğinde tedirgin olmuştu ve bu tedirginlikleri yersiz değildi. Mehmet Rüştü Paşa hayattan zevk alan, kaygısız, umursamaz ve işinde savruk biriydi, fakat o kadar uysaldı ki hem Travnik hem Bosna halkı için varlığı yokluğu birdi. Daha öngörülü ve zeki kişiler bunun uzun süre böyle devam edemeyeceğini tahmin etikleri için bir süredir bu durumdan rahatsızlık duyuyordu. Ve şimdi de iki mesele yüzünden tedirgindiler, birincisi bu iyi insan artık gidiyordu, ikincisi yerine yeni ve tanımadıkları biri gelecekti. Gelecek kişiyi hemen sorup soruşturmaya koyuldular.

Yabancılar, Travnik halkının bir vezir atandığını duyar duymaz ne kadar çok soru sorduğuna genellikle şaşırırdı ve bu davranışlarını meraklı ve kibirli olmalarına yorar, önemli devlet meselelerine karışma huylarıyla alay ederlerdi. Fakat yanıhıyorlardı. (Alaycılar nadiren haklıdır). Travnik halkını, her yeni gelen vezirle, onun fiziksel ve ahlaki özellikleri ve alışkanlıklarıyla ilgili en ufak ayrıntıya varıncaya kadar bunca soru sormaya iten, merak ya da kibir değil geçmiş deneyimleri ve buna duydukları gereksinimdi.

Bosna'dan türlü türlü pek çok vezir geçmişti, akıllı ve merhametli, lakayt ve ilgisiz, eğlenceli ve günahkâr fakat kimisi de öyle insafsız ve kötü kalpliydi ki haklarında anlatılan

hikâyelerde en kötü kısımlar –insanların batıl inançtan kaynaklanan bir korkuyla hastalıkları ve musibetleri isimleriyle anmaktan kaçındıkları gibi– es geçilirdi. Böyle vezirler bütün ülke için bir yükü fakat bilhassa Travnik halkı için zor bir durum yaratıyordu çünkü vezirler Bosna'yı vekâleten yönetirken, Travnik'te korumaları, hizmetkârları ve pek bilinmedik düşkünlükleriyle bizzat bulunuyorlardı.

Travnik halkı, muhbirlere içki ısmarlayıp rüşvet vererek yeni vezirle ilgili öğrenebilecekleri ne varsa öğrenmek için geniş çaplı araştırmalar yaptı. Bazen sonradan yalancı ve sahtekâr olduğu ortaya çıkan fakat malumatı olduğu öne sürüldüğü için para ödedikleri kişiler de oldu. Fakat o zaman bile paralarının tümüyle heba olduğunu düşünmediler, çünkü bazen bir insan hakkında *uydurulabilen* bir şey onun hakkında size epey bir şey anlatır. Travnik halkı feraseti ve tecrübesiyle çoğu kez bu yalanlardan yalancının bile orada olduğunu fark etmediği bir hakikat çıkarmasını bilirdi. Bu yalan, hiçbir şey olmasa bile, gerçeği ortaya çıkardıklarında sıyrıp atabilecekleri bir başlangıç noktası sunardı onlara.

Travnik'in en eski sakinlerinin, Bosna'da üç şehrin insanının akıllı olduğunu söylerken bir bildikleri vardır. Hemen ardından da bunlardan birinin ve aslında en akıllısının Travnik olduğunu eklerler. Fakat genellikle öbür ikisinin hangileri olduğunu söylemeyi unuturlar.

İşte bu şekilde vezir daha şehre varmadan hakkında epey bir şey öğrenmiş oldular.

Yeni vezirin adı Seyit Ali Celâlettin Paşa'ydı.

Edirne'de doğmuş eğitilmiş biriydi fakat eğitimini tamamladıktan sonra şehrin yoksul bir bölgesinde imam olacakken birden her şeyi bırakıp İstanbul'a gelmiş ve askeri idare sınavlarına girmişti. Orada hırsızları ve sahtekâr satıcıları yakalayıp ağır cezalara çarptırma becerisiyle öne çıkmıştı. O

dönemlerde hakkında anlatılan bir hikâye vardı: bir keresinde ordunun tersanesine katran tedarik eden bir Yahudi'nin sattığı katranın ince ve kullanılamaz durumunda olduğunu fark etmiş ve malzemeyi kontrol edip iki levazım subayının uzman görüşünü aldıktan sonra Yahudi'nin kendi katranının içinde boğdurulmasını emretmişti. Aslında olay tam olarak böyle gelişmemiştir. Yahudi, sahtekârlık yaparken yakalanmış ve katranın kalitesini araştırmak için görevlendirilen bir komisyonun önüne çıkarılmıştı. Suçlamaların mesnetsiz olduğunu kanıtlamak için telaşla ahşap katran tankının etrafında dolanmaya başlamış, Celalettin Efendi ise onu sabit bir bakışla izlemekle yetinmişti. Bu bakıştan saklanamayan ya da gözlerini ayıramayan talihsiz satıcı artık ne söylediğini bilmediği ya da nerede durduğuna bakmadığı için ayağı kayıp tankın içine düşmüştü ve öyle hızlı batmıştı ki katranın gerçekten de fazla sıvı olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanmış olmuştur.

Aslında olan buydu fakat Celalettin Efendi, zalimliğinden bahseden başka pek çok korku hikâyesine ses etmediği gibi bu olayın da ilk baştaki acayip, korkunç versiyonunu yayanlara ses etmemiştir. Bunun ona, “demir yumruklu adam” olarak itibar kazandıracığını ve Vezir-i Azam'ın dikkatini çekeceğini düşünmüştü. Ve yanılmamıştı.

Orduda beraber hizmette bulunduğu akıllı başında, makul kişiler Celalettin Efendi'nin aslında adaletle ya da devlet hazinesinin kötüye kullanılmasıyla ilgilenmediğini, bilakis her hareketinin karşı koyamadığı içgüdülerle ve tabiatında bulunan yargılama, cezalandırma, eziyet etme ve öldürme ihtiyacıyla şekillendiğini, yasanın ve devletin çıkarlarının yalnızca bir kalkan ve bahane işlevi gördüğünü hemen fark etmişlerdi. Muhtemelen Vezir-i Azam da bunu biliyordu fakat tam da kurumların ve yetkili makamların ihtiyaç duyduğu bu tip insanlar güçlerini kaybediyordu.

Celalettin'in yükseliş i iş te böyle başladı ve ondan sonra tabiatındaki içgüdülerin peşinden gitti ve düşüş e geçmiş, midasını doldurmuş bir devlet yönetiminde ve yozlaşmış bir toplumda olması beklendiği şekilde olaylar birbirini izledi. Yükseliş inin zirvesi Manastır şehrine vezir olarak atanması oldu.

Orada toprak sahibi birçok aile güçlü bir konuma gelmişti. Her biri kendi arazisinde tam bir bağımsızlıkla hüküm sürüyor, birbiriyle kavga edip herhangi bir makamı tanımayı reddediyordu. Celalettin Paşa belli ki Manastır'daki sorumluluklarını komutanını memnun edecek şekilde yerine getirmişti ve bir yıl sonra, yozlaşmış, itibarını kaybetmiş toprak sahiplerinin ve bey sınıfının uzun süredir yönetme gücünü ve itaat etme kabiliyetini kaybettiği Bosna'ya vezir olarak atanmıştı. Bu mağrur ve isyankâr, kifayetsiz fakat belalı sınıfın haddinin bildirilmesi ve hizaya getirilmesi gerekiyordu. Bunu yapmak için Celalettin Paşa seçilmişti.

Travnik beylerinin İstanbul'daki muhbirinin iletmiş i mesaj "çevik ve amansız bir elin tuttuğu keskin kılıç size doğru ilerliyor" idi. Ve bu kişi onlara aynı zamanda Celalettin Paşa'nın Manastır'ın beylerinin ve ileri gelenlerinin hakkından nasıl geldiğini de anlatmıştı.

Manastır'a vardığında oranın ileri gelenlerini çağırmış ve hepsinden en az dört metre uzunluğunda bir meşe sırtığı kesmesini, üzerine ismini kazıyıp Vezir Konağı'na getirmesini istemişti. Adamlar akılları başlarında değilmiş gibi bu aşağılayıcı buyruğu yerine getirmişti. Yalnızca bir tanesi kabul etmemiş, böyle utanç verici bir emre uymaktansa birkaç akrabasıyla ormana kaçmaya niyetlenmişti, fakat yakınları yardımına koşmadan Vezir'in adamları lime lime doğramıştı onu. Ardından Paşa sınıkların küçük bir çalılık oluşturacak şekilde bahçenin toprak zeminine dikilmesini emretti. Bir kez daha bütün eşrafı bahçesinde topladı ve hepsine ar-

tık “yerlerini” bildiklerini, pašalığına karşı en ufak bir direniş olursa her birini alfabetik sırayla kendi kazığına oturtacağıını söyledi.

Travnik halkı bu hikâyeye hem inandı hem inanmadı, çünkü otuz yılı aşkın bir süredir buna benzer o kadar fazla sayıda tuhaf ve korkunç hikâyeye duymuşlardı ve bir o kadar korkunç ve tuhaf manzaraya şahit olmuşlardı ki en etkili kelimeler bile inandırıcılık gücünü yitirmişti. Kendi gözleriyle görmeyi beklediler. En sonunda o gün geldi.

Vezir’in şehre gelişinde bu hikâyeleri doğru çıkaracak özel bir durum yoktu. Diğer “korkunç” vezirler şehre büyük bir tantana ve ihtişamla girmişti, teşriflerinin insanların kalbine korku salmasını istemişlerdi, bu vezir ise gece vakti kimse fark etmeden gelmişti ve Travnik halkı bir sabah uyandığında onu karşısında bulmuştu. Herkes biliyordu orada olduğunu fakat henüz kendisini gören yoktu.

Ve Vezir, “ileri gelenleri” huzuruna kabul ettiğinde, onlar da onu görüp sesini duyduğunda çoğu bir kez daha şaşırıldı. Vezir henüz genç, otuz beş-kırk yaşlarında, uzun ince vücudunun üstündeki küçücük kafası ve kızıl saçlarıyla soluk benizli bir adamdı. Bir çocuğunkini andıran yuvarlak, düzgün tıraşlı yüzünde zar zor fark edilen kızıl bıyığı ve yuvarlak elmacık kemiklerine yansıyan muntazam ışık huzmeleriyle porselen bir bebeği andırıyordu. Ve soluk tüylerle kaplı bu beyaz yüzde, ışısız, siyaha çalan, hafif eğri bir çift göz vardı. Konuşma esnasında bu gözler çoğunlukla uzun, kızılımsı fakat oldukça mat kirpiklerle örtülüyordu, bu hali tüm suratına tuhaf, sert, neredeyse halinden memnun bir ifade katıyordu ama göz kapaklarını kaldırdığı anda kara gözlerinden bunun yanıltıcı olduğu, yüzünde gülümsemeden eser olmadığı açıkça görülüyordu. Yüzünün en dikkat çekici kısmı konuşurken neredeyse hiç açılmayan ufak, donuk ağız (bir oyuncak bebeğin ağızıydı bu) ve hiç kalkmayan, kı-

pırdamayan ama insanın bir şekilde ardında çarpık, çürük dişler olduğunu sezdiği üst dudağıydı.

Beyler bu ilk karşılaşmadan sonra birbirleriyle görüş ve izlenimlerini paylaşmak için buluştuğunda birçoğu, bu bir dönemin sözde imamını daha ılımlı bir dille değerlendirme, onu hafife alma, hakkında çıkan söylentilerin abartılı olduğunu düşündüğünü söyleme eğilimindeydi. Hepsi olmasa da çoğu. Aralarında daha tecrübeli ve ferasetli kişiler, “devri iyi değerlendirenler” vardı, bunlar hiçbir şey söylemeden yalnızca önlerine baktı, Vezir’e ilişkin tam ve nihai bir karara kendi içlerinde bile varmaya cesaret edemediler fakat aralarına sıra dışı birinin, habis türden bir musibetin katıldığına inanıyorlardı.

Celalettin Paşa Travnik’e şubat ayının başında varmıştı, beylerin ve diğer önde gelenlerin katledilmesi ise martın ikinci yarısında gerçekleşti.

Celalettin, Sultan’ın emriyle tüm tanınmış Bosna beylerini, yetkililerini ve şehir komutanlarını önemli bir görüşme yapmak üzere Travnik’e davet etti. Tam kırk kişi olmaları gerekiyordu. Bunlardan on üçü davete cevap vermedi, bazıları ileri görüşlü olduğu için yaşanacak sıkıntıyı tahmin ederek, bazıları da aile geleneklerindeki kibir nedeniyle gitmemişti, bunun kurnazca olmakla birlikte böyle bir durumda işe yaradığı ortaya çıktı. Davete icabet eden yirmi yedi kişiden on yedisi konağın avlusunda derhal öldürüldü, kalan on tanesi ertesi gün boyunlarına takılan demir kelepçelerle birbirine bağlanarak İstanbul’a gönderildi.

Olaya şahit olan yoktu dolayısıyla bu denli tecrübeli, saygın kişilerin nasıl böyle bir tuzağa düşüp Travnik’in ortasında koyun gibi hiçbir direnişle karşılaşmadan sessiz sedasız katledilebildiği hiçbir zaman bilinemeyecekti. Beylerin ve önde gelenlerin konağın avlusunda planlı bir şekilde, hunharca katledilmesi, bunun Vezir’in gözleri önünde böy-